

author states that in order to prepare students for professional careers in the future the active methods of teaching at the university are used. It is determined that training should be aimed at self-development and self-realization of future heads of education institutions. It is proved, that self-development is one of the conditions for the professional-pedagogical training of future heads of education institutions in pedagogical institutions of higher education. The article throws lights on structural components of professional reliability of future heads of education institutions: motivational, cognitive-operational, personal.

In further research there will be tested the efficiency of the model of formation of professional reliability of future heads of education institutions.

Key words: *head of an education institution, reliability, model, stages, pedagogical conditions, means of implementation, training content, self-development.*

УДК 378.14: 372. 857

Н. Б. Грицай

Рівненський державний гуманітарний університет

ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОГО ДОСВІДУ МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті з'ясовано, що суб'єктний досвід методичної діяльності – це сукупність методичних знань, способів дій, умінь і навичок, свідомо набутих та перевірених у процесі професійно-педагогічної діяльності. Аналіз наукових джерел та практики навчання у вищій школі дав підстави стверджувати, що мінімальний досвід педагогічної діяльності студенти можуть здобути ще під час навчання в університеті. Встановлено, що для формування суб'єктного досвіду майбутніх учителів біології необхідним є проведення педагогічної практики у школі, а також використання під час навчальних занять практико-орієнтованих технологій: технологій контекстного навчання, технології методичної майстерні, кейс-технологій тощо.

Ключові слова: *суб'єктність, суб'єктний досвід, професійна діяльність, методична підготовка, методична діяльність, практико-орієнтовані технології, методика навчання біології, майбутні вчителі біології.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти України підготовка майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах повинна бути спрямована на підвищення мотивації навчальної діяльності, формування необхідних ключових та спеціальних компетенцій, урахування індивідуальних здібностей студентів та їхнього досвіду діяльності, стимулювання творчого підходу до вирішення професійних завдань. Зокрема, важливою умовою якісної освіти майбутніх учителів є те, що знання мають стати для них особистісно значущими, сприяти формуванню педагогічних умінь та навичок, поєднуватися з наявним досвідом професійної діяльності.

Теорія і практика навчання студентів у ВНЗ потребує створення професійно орієнтованого середовища для розкриття здібностей кожного студента в навчальному процесі, зіставлення власного досвіду з соціальним, побудови індивідуальної траєкторії професійного розвитку.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему становлення і розвитку особистості з позицій суб'єктного (суб'єктно-діяльнісного) підходу досліджували К. Абульханова-Славська,

Б. Ананьєв, Г. Балл, А. Брушлинський, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, В. Петровський, В. Слободчиков, В. Татенко, І. Якиманська. Сутність суб'єктного досвіду та особливості його формування в учнів та студентів розкрито у працях С. Алькової, Є. Бондаревської, М. Лаптевої, О. Осницького, І. Рижухіної, К. Стародубцевої, Т. Хлебнікової та ін.

Питання суб'єктного досвіду методичної діяльності майбутніх педагогів розглянуто в дослідженнях І. Акуленко (математика) [1], І. Коробової (фізика) [7]. Проте суб'єктний досвід методичної діяльності майбутніх учителів біології в Україні ще не був предметом спеціальних наукових пошуків.

Мета статті: з'ясувати сутність поняття «суб'єктний досвід» та встановити особливості його формування в майбутніх учителів біології в умовах вищого навчального закладу.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз наукової психолого-педагогічної та методичної літератури, аналіз практики навчання майбутніх учителів біології у вищих навчальних закладах, узагальнення та систематизація отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. Зміст підготовки майбутніх учителів біології у вищому навчальному закладі має передбачати формування досвіду професійної діяльності. К. Чорна в «Енциклопедії освіти» розглядає зміст вищої освіти як педагогічно сформовану систему знань, умінь і навичок, досвіду творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до світу, засвоєння якої забезпечує якості особи, її професійний, інтелектуальний, етичний, естетичний, емоційний і фізичний розвиток [6, 321]. Джерелом змісту вищої освіти є соціальний досвід людства, закріплений у матеріальній і духовній культурі.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що досвід – це сукупність знань, уміння, що здобуваються в житті, на практиці; те, що вже було в житті, з чим доводилося зустрічатися [4]. Відтак, педагогічний досвід – це сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності [5, 102]. У контексті представленого наукового пошуку візьмемо за основу першу частину визначення.

Досвід кожної людини індивідуальний і неповторний. У наукових джерелах послуговуються такими термінами «життєвий досвід», «особистий досвід», «індивідуальний досвід», «суб'єктний досвід» тощо.

У системі особистісно орієнтованого навчання широко використовують категорію «суб'єктний досвід». І. Якиманська тлумачить

суб'єктний досвід як досвід життєдіяльності, нагромаджений людиною під час практики її безпосереднього спілкування зі світом людей і речей у процесі індивідуального розвитку [11; 12]. За визначенням І. Рижухіної, суб'єктний досвід – це індивідуальний досвід життєдіяльності, зумовлений функціональними можливостями організму, соціальним оточенням (середовищем) і власною психічною активністю суб'єкта [10].

І. Акуленко трактує суб'єктний досвід особистості як досвід життєдіяльності окремої людини, який вона отримує й реалізує у процесі пізнання довкілля, який емоційно та свідомо відрефлексований, переосмислений, переструктурований за рахунок залучення різних видів діяльності [1, 207].

Основою формування суб'єктного досвіду, за І. Якиманською, є досвід пережитої поведінки, через який людина може оцінити свої можливості, визначити вектор напрямку своїх дій і ставлення до них, виявити значущі для себе цінності, вибудувати власну ієрархію потреб. Науковець до змістових характеристик суб'єктного досвіду відносить предмети, уявлення, поняття; операції, прийоми, правила виконання розумових і практичних дій; емоційні коди (особистісні смисли, установки, стереотипи) [11].

Є. Бондаревська джерелами суб'єктного досвіду, що визначається як досвід життєдіяльності й самореалізації, називає спілкування, діяльність, пізнання, спостереження, прийняття рішень, що стосуються власного життя, учинків [3].

Дослідниця І. Рижухіна виокремлює три типи суб'єктного досвіду: пізнавальний, комунікативний, творчий [10]. С. Ю. Алькова визначає такі компоненти суб'єктного досвіду: аксіологічний, операційний, особистісно-творчий [2], а О. Осницький вказує ціннісний досвід, досвід рефлексії, досвід звичної активізації, операційний досвід, досвід співпраці [8].

У площині пропонованого дослідження розглядатимемо суб'єктний досвід методичної діяльності майбутніх учителів біології, який визначаємо як сукупність методичних знань, способів дій, умінь і навичок, свідомо набутих та перевірених у процесі професійно-педагогічної діяльності.

Погоджуємося з І. Коробовою в тому, що суб'єктний досвід є джерелом саморозвитку особистості вчителя, без чого неможливе його професійне становлення, набуття методичної компетентності. Це змушує науковців звертатися до проблеми виявлення шляхів збагачення та перетворення суб'єктного досвіду педагога [7, 35].

У науковій літературі зазначено такі напрями збагачення суб'єктного досвіду: *особистісний* – формування педагога через єдність процесів заглиблення у професію й розширення професійних функцій; *соціальний* – розвиток позитивних ставлень із самим собою, учнями, іншими людьми, навколишнім світом; *професійний* – розвиток професійної спрямованості на

педагогічну діяльність і професійно-особистісних якостей, що відображені в моделі оцінювання базових компетентностей педагогів [9, 53].

За словами І. Якиманської, збагачення суб'єктного досвіду педагога відбувається за рахунок примноження, збільшення, прирощення самостійно набутого досвіду в процесі його життєдіяльності в соціумі на основі його активності, особистісних якостей і здібностей. У процесі збагачення суб'єктного досвіду особистість розкриває свої внутрішні ресурси, діяльнісні здібності, можливості виконання різних соціальних ролей, зокрема і професійних [11].

І. Акуленко додає, що розвиток суб'єктності студентів у процесі їхньої методичної підготовки здійснюється в таких напрямках: 1) коригування наявного суб'єктного досвіду майбутніх учителів; 2) збагачення наявного суб'єктного досвіду майбутніх учителів результатами суспільно-історичного досвіду; 3) розширення попередньо сформованого спектра суб'єктного досвіду студентів щодо різних видів методичної діяльності. Ці взаємопов'язані процеси науковець називає максимізацією суб'єктного досвіду студентів [1, с. 207].

Для підвищення ефективності навчання майбутніх педагогів необхідно узгодити соціально набутий та індивідуальний (суб'єктний) досвід. Реалізація такого підходу сприяє індивідуалізації навчальної діяльності, підвищенню значущості знань у студентів, побудові індивідуальної траєкторії становлення майбутнього педагога, виробленню індивідуального методичного стилю.

Аналіз наукових джерел та практики навчання у вищій школі дав підстави стверджувати, що мінімальний досвід педагогічної діяльності студенти можуть здобути ще під час навчання у ВНЗ. Проте набуття такого досвіду можливе лише за умов реального наближення до професійної діяльності та занурення в неї.

Важливим для формування суб'єктного досвіду методичної діяльності студентів є проведення педагогічної практики в загальноосвітніх навчальних закладах, під час якої майбутні педагоги виступають у ролі вчителя й виконують різні види педагогічної діяльності.

З огляду на вищесказане необхідно визначити технології навчання, які сприятимуть формуванню, коригуванню та збагаченню суб'єктного досвіду методичної діяльності майбутніх учителів біології.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що серед сучасних технологій навчання найбільший потенціал для виявлення і розширення суб'єктного досвіду мають технологія «методична майстерня», кейс-технології, проектні технології, технологія портфоліо тощо.

Так, технологія «методична майстерня» складається з певних елементів (індукція, самоконструкція, соціоконструкція, соціалізація, рефлексія) і дає можливість учасникам майстерні замість засвоєння готової

інформації вибудовувати власні знання під час пізнавального пошуку та діалогу з іншими учасниками. «Методична майстерня» створює навчальний простір для моделювання ситуацій професійної діяльності. Кожен із студентів висловлює власну думку, пропонує способи вирішення завдань, демонструє продукти діяльності, проводить аналіз та самоаналіз. У майстерні майбутні педагоги набувають досвіду вирішення проблем, що стосуються професійної діяльності.

Проектна технологія схожа до технології майстерні, оскільки також зорієнтована на дослідницьку діяльність студентів. Виконання проектів з методики навчання біології відзначається глибоким теоретичним і практичним вивченням проблемних завдань, що знаходить втілення в конкретному продукті (методичних посібниках та рекомендаціях, конспектах уроків біології та позакласних заходів, дидактичному матеріалі, мультимедійних презентаціях тощо). Використання методу проектів має низку переваг: стимулює самостійну діяльність студента (індивідуальну, парну, групову), забезпечує формування вмінь орієнтуватися в світовому інформаційному просторі, активізує дослідницьку та творчу діяльність майбутніх педагогів, передбачає практичну значущість результатів роботи.

Особливістю кейс-технології є те, що навчальний матеріал подається у вигляді проблем (кейсів), а знання здобуваються під час активної творчої роботи студентів. У кейсах використовують реальні ситуації з професійної діяльності. Кейс дає змогу не тільки отримати інформацію, а й зануритися в атмосферу, яка створює можливість студентам уявити себе в реальній життєвій ситуації. Кейс-технологія допомагає сформуванню вміння аналізувати ситуацію, планувати стратегію і приймати рішення, розвивати навички творчої педагогічної діяльності, створює можливості набуття досвіду методичної діяльності. Розбираючи кейс, студенти фактично отримують готове рішення, яке можна буде застосувати в аналогічних обставинах у майбутній професійній діяльності.

Ефективною технологією методичної підготовки майбутніх учителів біології вважаємо технологію портфоліо. Методичне портфоліо містить різноманітну інформацію, яка документує набутий методичний досвід і суб'єктивно-інноваційні досягнення студентів. У процесі вивчення дисципліни «Методика навчання біології» кожен формує власну колекцію матеріалів (дидактичних, методичних, наочних), доповнюючи її інформацією, отриманою під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін, матеріалами педагогічної практики. Використання методичного портфоліо сприяє об'єктивному оцінюванню методичних здібностей майбутніх учителів біології, а також їхньому саморозвитку й самовдосконаленню, розвитку рефлексивних здібностей.

Висновки. Удосконалення методичної підготовки майбутніх учителів біології неможливе без позитивних змін у суб'єктивному досвіді студентів.

Суб'єктність особистості виявляється у вибірковості, індивідуальному сприйнятті дійсності. Джерелами суб'єктного досвіду можуть бути спілкування, діяльність, пізнання, спостереження, вчинки. Складовими суб'єктного досвіду є знання, уміння й навички, цінності, емоційні ставлення, рефлексія.

Суб'єктний досвід методичної діяльності майбутніх учителів біології розглядаємо як сукупність методичних знань, способів дій, умінь і навичок, свідомо набутих та перевірених у процесі професійно-педагогічної діяльності. Педагогічна практика в школі, а також використання практико-орієнтованих технологій навчання (методична майстерня, кейс-технології, проектні технології, метод проектів, портфоліо) сприяє розвитку творчих здібностей майбутніх учителів, формуванню необхідних методичних компетенцій, методичної рефлексії, виробленню індивідуального методичного стилю, розширенню та збагаченню суб'єктного досвіду методичної діяльності студентів.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок про необхідність збагачення суб'єктного досвіду майбутніх учителів для забезпечення належного рівня методичної підготовки в умовах ВНЗ.

Перспективами подальших досліджень може бути розроблення професійно-орієнтованих завдань для формування суб'єктного досвіду методичної діяльності майбутніх учителів біології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко І. Компетентнісно орієнтована методична підготовка майбутнього вчителя математики профільної школи (теоретичний аспект) : монографія / Ірина Акуленко. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2013. – 460 с.
2. Алькова С. Ю. Педагогические условия реализации дифференцированного подхода в физическом воспитании на основе субъектного опыта студентов : дис. пед. наук / С. Ю. Алькова. – Сургут, 2002. – 169 с.
3. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского педуниверситета, 2000. – 352 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Коробова І. В. Компетентність учителя як результат набуття суб'єктного досвіду методичної діяльності / І. В. Коробова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 17 : Інноваційні технології управління компетентнісно-світоглядним становленням учителя : фізика, технології, астрономія. – С. 35–37.
8. Осницкий А. К. Регуляторный опыт, субъектная активность и самостоятельность человека. Часть 1 [Электронный ресурс] / А. К. Осницкий // Психологические исследования : электрон. науч. журн. – 2009. – № 5(7). – Режим доступа :

<http://psystudy.ru>

9. Персонифицированная модель повышения квалификации работников образования в современных социально экономических условиях [Электронный ресурс] : кол. монография / под. ред. Н. К. Зотовой . – 2 изд., стер. – М. : ФЛИНТА, 2013. – 344 с.

10. Рыжухина И. Ю. Использование субъектного опыта учащихся при проектировании индивидуальных образовательных программ : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Рыжухина Ирина Юрьевна. – М., 2000. – 129 с.

11. Якиманская И. С. Основы личностно ориентированного образования : монография / И. С. Якиманская. – М. : БИНОМ, 2011. – 220 с.

12. Якиманская И. С. Предмет анализа – субъектный опыт / И. С. Якиманская, И. К. Рыжухина // Директор школы. – 1999. – № 8. – С. 53–60.

РЕЗЮМЕ

Грицай Н. Б. Формирование субъектного опыта методической деятельности будущих учителей биологии в условиях высшего учебного заведения.

В статье установлено, что субъектный опыт методической деятельности – это совокупность методических знаний, способов действий, умений и навыков, сознательно приобретенных и проверенных в процессе профессионально-педагогической деятельности. Анализ научных источников и практики обучения в высшей школе дал основания утверждать, что минимальный опыт педагогической деятельности студенты могут получить еще во время учебы в университете. Установлено, что для формирования субъектного опыта будущих учителей биологии необходимо проведение педагогической практики в школе, а также использование во время учебных занятий практико-ориентированных технологий: технологий контекстного обучения, технологии методической мастерской, кейс-технологий и др.

Ключевые слова: субъектность, субъектный опыт, профессиональная деятельность, методическая подготовка, методическая деятельность, практико-ориентированные технологии, методика обучения биологии, будущие учителя биологии.

SUMMARY

Grytsai N. Formation of future biology teachers' subjective experience of methodological training at higher education institution.

The content of future biology teachers' methodological training provides the system of methodological knowledge, abilities and skills, methodological training experience and emotionally valuable relations. Learning of this system provides the formation of professional and personal qualities of the teacher, his/her professional development. Individual experience provides personal interpretation of certain knowledge derived from observation and practice.

The article aims to clarify the essence of the concept of «subjective experience» and defining features of its formation in future teachers of biology at higher education institutions. Individual subjectivity appears in selectivity and individual perception of reality. Communication, activity, knowledge and observation are the sources of subjective experience. Knowledge, skills and abilities, values, emotional attitude and reflection are the main components of subjective experience.

Subjective experience of the methodology is a set of methodological knowledge, modes of actions and skills gained and proven during the professional and educational activities. Socially derived and personal (subjective) experience must be agreed for improving the effectiveness of training future teachers. Implementation of this approach contributes to individualization of educational activity, increasing importance of students' knowledge, development of methodological and individual style.

The analysis of scientific sources and practice of teaching at higher education institution proved the possibility of gaining minimal experience of teacher training at higher education institution. However, gaining this experience is only possible through real approach to the profession. Teaching practice in schools is very important for the formation of subjective experience of the future teachers. During this practice they act as teachers and carry out different types of educational activities. Usage of practice-oriented technologies, such as the technology of training context, methodological workshops technology, case-tech and others are very important. Such technologies help students to engage in professional activity, to compare the proposed information with individual experience and express their own ideas. The development of a system of professionally-oriented objectives for the formation of methodological subjective experience of future biology teachers can be researched in future.

Key words: *subjectivity, subjective experience, professional activities, methodological training, methodological work, practice-oriented technologies, methods of teaching biology, future teachers of biology.*